

ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 342.84

Бобрицький Леонід Володимирович – старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Діалектика термінологічної взаємодії у дослідницькому полі проблем національної безпеки

У статті узагальнено нормативні документи, напрацювання вчених щодо визначення сутнісного змісту поняття “національна безпека”, виявлено діалектику термінологічної взаємодії родового і видових понять у дослідницькому полі проблем національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, загроза, агресія, безпека, захищеність, Рада національної безпеки і оборони України.

В Україні на сучасному етапі її державотворення реалізація завдань національної безпеки і оборони відбувається з огляду на національні інтереси країни. Цей процес вимагає приведення її у відповідність із державно-правовим статусом України як суверенної держави і водночас потребує обґрунтованого підходу до визначення методологічних основ розв'язання проблеми національної безпеки і оборони. Тому, важливим у науковому сенсі є узагальнення нормативних документів, напрацювань учених щодо визначення сутнісного змісту поняття “національна безпека”, виявлення діалектики термінологічної взаємодії родового і видових понять у дослідницькому полі означеної проблеми. Це й визначає мету цієї наукової розвідки.

Передусім, зазначимо, що національна безпека і оборона є гарантом державотворення в Україні, необхідною умовою збереження та

примноження духовних і матеріальних цінностей суспільства. Саме тому Конституція України забезпечення національної безпеки й оборони України зараховує до найважливіших завдань держави. Зокрема, у ст. 1 Концепції Національної безпеки України, схваленої Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року, зазначено, що “національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз є необхідною умовою збереження та примноження духовних та матеріальних цінностей” [1].

У статті 1 Закону України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. № 964-IV міститься таке визначення: “національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам” [2].

Студіювання підходів науковців до визначення сутнісного змісту досліджуваного поняття свідчить про відсутність загальноприйнятої дефініції. Так, С. Пирожков зазначає, що “у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження народу України, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його державно-організоване існування і вільний саморозвиток, надійний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз” [3, С. 3]. В. Українчук трактує поняття “національна безпека” як “специфічний вид суспільних відносин, які складаються між людьми та їх колективами у процесі цілеспрямованої діяльності, результатом якої є досягнення стану оптимального функціонування і розвитку громадянського суспільства, правової держави і їхніх структурних компонентів” [4, С. 14]. О. Белов, В. Горбулін, Є. Лисичин характеризують означене поняття як стан політичних інститутів, що забезпечують їх ефективну діяльність з підтримання оптимальних умов існування і розвитку особистості й суспільства [5, С. 16].

Звернення до міжнародних правових актів дає змогу ознайомитися з дефініцією, яку подано у пропозиціях “Фонду національної міжнародної безпеки” при ЮНЕСКО. Так, у вищезгаданому документі поняття “національна безпека” визначається як система державних та суспільних гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від зовнішніх та внутрішніх загроз [6, С. 2].

У визначенні своєї дослідницької позиції щодо тлумачення поняття “національна безпека” доцільно зосередити увагу на аналізі понять, які можуть розкрити його сутнісні характеристики, а саме таких як “захищеність”, “загроза”, “національні інтереси”. Коротко їх охарактеризуємо.

На нашу думку, “захищеність” можна пояснити як реальну спроможність особи, суспільства та держави до захисту себе, свого стану, своїх інтересів від реальних посягань чогось чи когось, які можна адекватно оцінити та визначити їх певний рівень, що унеможливило зниження життєдіяльності особи, суспільства та держави.

Узагальнення думок учених [7; 8] щодо визначення поняття “загроза” дає змогу тлумачити його як об’єктивно існуючий чинник, що несе загрозу завдання шкоди; спробу (намір) спричинити збій певних інтересів; можливу небезпеку, агресію. Зазначимо, що при цьому спробу (намір) може бути спричинено як зло (розробка плану дій, який не був здійснений) або з метою ввести в оману противника (з метою перехитрити, або залякати його – розголошення йому плану).

Оскільки вищенаведене поняття “загроза” пояснюється із залученням понять “небезпека”, “агресія”, зазначимо, що під реальною (дійсною) небезпекою можна розуміти певні дії (погрозу силою або агресію), які спричиняють зло національним інтересам, а під погрозою – здійснення певних дій із застосуванням військової техніки або збройних сил з провокаційною метою (без нападу).

Вважаємо, що найбільш вичерпне визначення поняттю “агресія” надано в резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН під назвою “Визначення агресії” (14 грудня 1974 р.). Згідно зі ст. 1 цієї Резолюції “агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності другої держави чи яким-небудь чином, несумісними зі Статутом ООН” [9, С. 3]. У статті 3 зазначеної Резолюції надано перелік дій держав, будь-яке з яких “незалежно від оголошення стану війни” кваліфікується як акт агресії [9, С. 5]. Ці дії характерні вторгненням або нападом збройних сил на територію іншої держави. Тобто, агресією можна вважати реальний напад збройних сил на територію іншої держави.

Національні інтереси нашої країни – це усвідомлені та виражені в Декларації про державний суверенітет України у вигляді програмних цільових настанов потреби щодо існування та розвитку людини, суспільства й держави. Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення.

Національні інтереси України та їх пріоритетність зумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами. Висловимо суголосність нашої дослідницької позиції з умовиводами О. Гончаренка, який стверджує, що “національні інтереси – це визначальні потреби суспільства (держави), які співвідносяться з його (її) базовими цінностями і виявляються у загальноприйнятому ідеальному

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

або нормативному комплексі цілей” [10, С. 75]. З огляду на це, вважаємо, що пріоритетними національними інтересами України на сучасному етапі є:

1) створення громадянського суспільства, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;

2) досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, гарантування прав української нації та національних меншин України;

3) забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності кордонів країни;

4) створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;

5) забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства;

6) збереження й підвищення науково-технічного потенціалу держави;

7) зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу нації;

8) розвиток української нації, історичної свідомості та національної гідності українців;

9) розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей, що складають Український народ;

10) налагодження рівноправних і взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту.

Викладене уможливило визначення поняття “національна безпека” як стан, за якого система державно-правових і суспільних гарантій країни забезпечує реалізацію суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності держави, всебічний розвиток і захист інтересів усього її населення, джерел його духовного й матеріального добробуту без будь-якої дискримінації від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом досягнення національних потреб та інтересів і погодження їх із загальнолюдськими потребами й інтересами у межах основних принципів і загальновизнаних норм міжнародного права. Об'єкти безпеки – це національні інтереси, національні цінності, структурні елементи системи національної безпеки, їхні властивості та відносини, які захищаються від загроз.

Виходячи із наданого визначення досліджуваного поняття, виокремимо три рівні основні об'єкти безпеки: громадянина (людини) – його права й свободи; суспільства – його духовні та матеріальні цінності; держави – її суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканість кордонів. У цьому контексті слід зазначити, що безпека людини формується комплексом правових і моральних норм, суспільних інститутів та організацій, які дають змогу їй (людині) реалі-

зовувати права і свободи, розвивати свої здібності й потреби, відчуваючи сприяння держави у цьому питанні. Безпека суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм, розвинутих форм суспільної свідомості, що дає змогу в повному обсязі реалізувати права, свободи й обов'язки всім групам населення та протистояти діям, що призводять до розколу суспільства. Безпека держави досягається наявністю ефективного механізму управління та координації діяльності політичних сил і суспільних груп, а також дієвих інститутів їх захисту.

Діалектика термінологічної взаємодії у дослідницькому полі проблем національної безпеки виявляє складність і багатоаспектність тлумачення сутнісного змісту базової дефініції. Це пояснюється тим, що національна безпека включає політичну, економічну, воєнну, державну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, епідемічну, безпеку культурного розвитку нації та інші види безпеки (фінансову, пожежну, продовольчу, безпеку торгівлі тощо).

Визначення суб'єктів безпеки як носіїв властивостей, станів і дій, які забезпечують захист її об'єктів безпеки, дає змогу виявити, що основним суб'єктом національної безпеки є держава, яка виконує функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Держава, згідно з Конституцією України (ст.ст. 3, 27, 28, 29), забезпечує безпеку кожного громадянина, життя людини, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність на всій території України, гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ст. 25 Конституції) [11].

Зміст і діяльність суб'єктів безпеки визначається рівнем і напрямом загроз інтересам особи, суспільства і держави. Громадяни та їхні об'єднання є суб'єктами безпеки, мають права і обов'язки щодо участі в її забезпеченні відповідно до чинного законодавства України, нормативних актів державних органів влади й управління, які прийняті в межах їх компетенції у даній сфері.

Національна безпека досягається проведенням єдиної політики в сфері її забезпечення, системою заходів економічного, політичного, організаційно-правового й іншого характеру адекватно погрозам життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави. Вона охоплює заходи не тільки політичного, економічного, правового, але й екологічного, медичного, військового характеру. Тому законодавством передбачено, що у здійсненні заходів національної безпеки беруть участь органи законодавчої, виконавчої і судової влади, недержавні організації та громадяни.

Держава забезпечує правову та соціальну захищеність громадянам та їх об'єднанням, які сприяють забезпеченню безпеки відповідно до Закону (повноваження основних суб'єктів національної безпеки розглядаються

в системі її забезпечення). З огляду на викладене, стратегія національної безпеки повинна включати характеристику і класифікацію всіх цивілізаційних викликів і загроз, основні напрями їх усунення, планування і шляхи реалізації державних програм у політичній, соціально-економічній, воєнній, науково-технічній, інформаційній, екологічній, гуманітарній та інших сферах; напрями і форми скоординованої діяльності органів і структур усіх гілок влади щодо захисту національних інтересів України, забезпечення безпеки її громадян.

Така стратегія має відобразитися у передбачених п. 2 ст. 106 Конституції України щорічних і позачергових посланнях Президента України до Верховної Ради України у вигляді окремого розділу [12]. Згідно з Указом Президента України від 9 квітня 1997 р. № 314 “Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради” вони вважаються офіційними документами глави держави, в яких визначаються найважливіші напрями економічного, політичного і соціального розвитку. До підготовки щорічних послань, крім Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади, науковців і фахівців, обов’язково залучається Рада національної безпеки і оборони України. На підставі системного аналізу справ вони готують пропозиції щодо вирішення наявних проблем, зокрема забезпечення національної безпеки України.

Викладене дає змогу здійснити низку теоретичних узагальнень:

1. Діалектика термінологічної взаємодії у дослідницькому полі проблем національної безпеки створює підґрунтя для тлумачення поняття “національна безпека” як здатності особи, суспільства та держави до захисту інтересів (особистих, державних, національних); стану захищеності державного суверенітету, конституційного порядку, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, зазіхань з боку окремих організацій, груп і осіб.

2. Основними принципами забезпечення національної безпеки держави є верховенство права, домінування договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів, адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам, демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки, дотримання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємна відповідальність, чітке розмежування повноважень органів державної влади.

Важливою інституцією забезпечення національної безпеки і оборони у нашій країні є Рада національної безпеки і оборони України як законодавчо визначений спеціалізований державний орган з конституційним статусом, органічна складова системи президентської влади, поклика-

ний забезпечити одну з найважливіших конституційних функцій Президента – гарантувати державну незалежність і національну безпеку держави. В цьому контексті важливим є дослідження адміністративно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України, що й визначає перспективні наукові розвідки автора.

Список використаних джерел

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. № 3/97-ВР / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info.rainbow.gov.ua>.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info.rainbow.gov.ua>.
3. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України [Електронний ресурс] / С. І. Пирожков // Проблеми національної безпеки. – Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua>.
4. Українчук В. М. Забезпечення національної безпеки в умовах формування в Україні громадянського суспільства / В. М. Українчук. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1996. – 164 с.
5. Горбулін В. П. Актуальні питання організації стратегічного планування державної політики національної безпеки України / В. П. Горбулін, О. Ф. Белов, Е. М. Лисицин // Стратегічна панорама. – 1999. – № 3. – С. 27.
6. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки [Електронний ресурс] // Фонд національної міжнародної безпеки. – Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua>.
7. Петрів І. М. Конституційно-правові засади організації та діяльності Рада національної безпеки і оборони України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / І. М. Петрів. – К., 2004. – 20 с.
8. Шкідченко В. П. Елементи теорії воєнної безпеки : монографія / В. П. Шкідченко, В. Д. Кохно ; Нац. Ін-т стратег. досл. – К. : БФ. “Миротворець”, 2001. – 194 с.
9. Визначення агресії : Резолюція ХХІХ сесії ГА ООН від 14 груд. 1974 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/>.
10. Гончаренко О. М. Пріоритети та засади формування інтегральної стратегії національної безпеки на перспективу / О. М. Гончаренко // Стратегія національної безпеки: проблеми розробки та імплементації : мат-ли Всеукр. семінару, Київ, березень 2000. – К., 2000. – С. 75–99.
11. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 160 с.

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

12. Коментар до Конституції України / Опришко В. Ф., Авер'янов В. Б., Корнієнко М. І. [та ін.]. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – 516 с.

В статье обобщены нормативные документы, работы ученых в области исследования сущностного содержания понятия “национальная безопасность”, выявлена диалектика терминологического взаимодействия родового и видовых понятий в исследовательском поле проблем национальной безопасности.

The article is devoted to the generalization of the official papers, works of the scientists dedicated to the defining of essential sense of the notion “national security”, to the reveal of the terminological interaction dialectics of patrimonial and specific concepts in the research field of the problems of national security.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 жовтня 2012 року.